

ÇATIŞAN FİKİRLER-BİRLEŞTİREN SESLER: MÜZİK İLE BİR ARADA YAŞAMIN ÖNEMİNİ KAVRAMAK

Conflicting Ideas-Uniting Sounds: Understanding The Importance Of Coexistence Through Music

Gökhan KIRMIZIGÜL *
Songül KARAHASANOĞLU **

ÖZ

Bu çalışmanın amacı müziğin toplumlararası çatışmadaki rolünü incelemektir. İnsanların güven ortamında yaşamalarını sağlamak; kültürel, ideolojik veya inanca dayalı olarak ortaya çıkan anlaşmazlıkların giderilmesiyle mümkün olacaktır. Buna bağlı olarak başta diplomasi olmak üzere insanları bir araya getiren, iletişimi artıran ve toplumlararası anlayışı güçlendiren araçlara ihtiyaç vardır. Bunlar arasında; sinema, edebiyat veya müzik gibi etkinliklerin öne çıktığını görmekteyiz. Özellikle müzik, özünde var olan "çokluğa dayalı birlik" anlayışıyla bizlere birlikte yaşamın gerekliliğini hatırlatır. Sanat aracılığıyla farklı kültürden insanlar birbirlerini tanımaya fırsat bulmanın ötesinde, "öteki" hakkındaki düşüncelerini de yeniden değerlendirme imkânı bulmuş olur. Bu bakış açısı ile makalede İsrail-Filistin çatışmasının çözümüne alternatif olarak ortaya çıkmış Doğu-Batı Divan Orkestrasının yapısını inceleyerek, müziğin birlikte yaşam için gerekliliğini ele almış olacağız. Müziğin sadece bir eğlence aracı olmadığını, birleştiren ve ortak bir zeminin hazırlanmasına katkı sağlayan bir katalizör olarak görev yaptığını göstermiş olacağız. Bununla birlikte çatışan toplumlarda barışın sağlanmasına yönelik müziğin eleştiri unsuru olarak işlevini de değerlendireceğiz. Araştırma, tarihsel veriler ışığında toplumlararası çatışmanın anlaşılmasını sağlamak ve müzik yoluyla eleştirel yaklaşıma uygun bir inceleme içermektedir.

Anahtar sözcükler: Müzik, Müzikle Etkileşim, Çatışma, Barış Kültürü, Doğu-Batı Divan Orkestrası.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the role of music in inter-communal conflict. Ensuring that people live in an environment of trust will be possible by eliminating conflicts based on cultural, ideological or beliefs. Accordingly, there is a need for tools, especially diplomacy, that bring people together, increase communication and strengthen understanding between societies. Among these, we see that activities such as cinema, literature or music come to the fore. Especially music reminds us of the necessity of living together with its inherent understanding of "unity based on multiplicity". Through art, people from different cultures not only have the opportunity to get to know each other, but also have the opportunity to re-evaluate their thoughts about the "other". With this perspective, in this article, we will examine the necessity of music for coexistence by analysing the structure of the West-Eastern Divan Orchestra, which emerged as an alternative to the solution of the Israeli-Palestinian conflict. In addition, we will also evaluate the function of music as an element of criticism for peace in conflicting societies.

Keywords: Music, Musical Interaction, Conflict, Peace Culture, West-Eastern Divan Orchestra

Araştırma Makalesi/Research Article Geliş Tarihi/Received Date: 06.03.2024 **Kabul Tarihi/Accepted Date:** 15.05.2024

* **Sorumlu Yazar/Corresponding Author:** TÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müzikoloji ve Müzik Teorisi Doktora Öğrencisi, gokhan.kirmizigul@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5142-6541

** Prof., İTÜ Türk Müziği Devlet Konservatuarı, atason@itu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3861-1088

EXTENDED ABSTRACT

Throughout the course of human history, intercultural disputes, conflicts, and wars have been prevalent. These issues stem from various sources such as historical events, territorial disputes between nations, migratory patterns, and the perception of the “other”. Differences in ideology, beliefs, and culture often dictate how individuals interact with one another, leading to either positive or negative attitudes towards those perceived as different. It is noteworthy how individuals who have never encountered each other in person can harbor feelings of animosity and resort to violence solely based on these differences. Societies with limited interaction tend to experience an increase in hate speech and marginalization. Therefore, promoting interaction among diverse cultures and fostering strong interpersonal relationships are crucial steps towards building social understanding and tolerance, ultimately contributing to peace among societies. Introducing a culture of peace into society is essential for preventing conflicts and highlighting the significance of coexistence.

Peace stands as a universal aspiration for humanity, representing an ideal pursued across various domains. Efforts to achieve peace have led to the development of studies in this field by international organizations, academic institutions, and civil societies, all aimed at preventing the recurrence of catastrophic events triggered by global conflicts. Diplomacy has evolved into a multifaceted approach, with governments increasingly involving civilian actors, particularly intellectuals, to enhance their soft power, garner support for policies, and influence societal perceptions.

Peacebuilding is a dynamic process that needs to be tailored and planned in detail to the specific conflict and society. It involves a wide range of actors, from intellectuals to civil society representatives. Some studies are important in this regard. Among the different methods that can be used in peacebuilding, music is undoubtedly an important component. Music is an effective tool that has the potential to unite people, facilitate communication and build bridges between different cultures. It can even be considered as a mechanism of criticism that emphasises social unity against violence in a conflict environment. In addition, music offers an example of “organised solidarity” by bringing people together. It should be noted that spreading the culture of peace also requires collective sharing. In other words, it is learnt and taught together. From this point of view, music also has a guiding meaning. The ability of music to bring people together provides an opportunity for communities in conflict to get to know each other as they are. It can even be considered as a mechanism of criticism that emphasises social unity against violence in a conflict environment.

The elimination of inter-communal conflict is a long-term process and a “culture of peace” must be consciously embedded in people’s minds. In other words, “peace” should be consciously imagined and thought for the realisation of this dream. However, it should be noted that thinking is a difficult act. Since the act of thinking cannot be independent of criticism, it can be seen as an important part of change. The act of thinking has the meaning of internal dialogue. One establishes a form of communication with oneself through thinking. Moreover, thinking has an effect like “conscience” and always continues with its moral consequences. In this context, it should be noted that thinking also points to a responsibility in relation to conscience.

It is society itself that will mobilise consciences and initiate the act of thinking. However, it is also clear that there is a need for auxiliary tools that will enable them to think and even act in an organised manner. In this sense, the importance of projects that encourage thinking through music comes to the fore once again. The project developed in 1999 by conductor and pianist Daniel Barenboim and literary critic and writer Edward Said serves

this purpose. With the “West-Eastern Divan Orchestra”, these two intellectuals have chosen music as a solution to the conflict and invite people to think and question through it. In other words, Barenboim and Said are “guests of the minds” with the Divan Orchestra. Thus, they hope to bring a different perspective to the solution of the Israeli-Palestinian conflict with the West-Eastern Divan Orchestra.

It was music that brought together the Palestinian Edward Said and Daniel Barenboim. Their long conversations and discussions together are mainly about music and social issues. For this reason, the West-Eastern Divan Orchestra can also be described as the product of a friendship that develops outside the discourses of nationalism and hatred, and of two intellectuals who think beyond borders.

The research aims to provide an understanding of inter-communal conflict in the light of historical data and includes an examination in accordance with the critical approach through music. Music alone does not have an effective role in ensuring peace between societies. However, it stands out as a tool that must be used in understanding different cultures, bringing people together and spreading the culture of peace.

İnsanlık var olduğundan beri kültürlerarası anlaşmazlık, çatışma ve savaşlar eksik olmamıştır. Sorunların kaynağı olarak tarihsel olaylar, ülkelerarası rekabet, sınırların belirlenmesi, göç ve elbette “öteki”yle olan mesafeli ilişkiler gösterilebilir. İdeoloji, inanç ve kültürel farklılıklar insanlar arası ilişkilerin belirlenmesinde büyük rol oynar. “Öteki”yle ilgili olumlu veya olumsuz düşünceler işte bu farklılıklara göre şekillenir. Nitekim yüz yüze karşılaşmamış, daha önce birbirlerini hiç görmemiş insanların olaylar karşısında nefret ve şiddetle tepki göstermeleri, yine bu düşünceye bağlı olarak açıklanabilir. Antropologlar ve sosyologlar etkileşimin az olduğu toplumlarda ötekileştirmenin, hatta nefret söylemlerinin daha yaygın olduğuna dikkat çekmişlerdir.¹ Toplumlar arası etkileşimi teşvik etmek, farklı kültürlerle teması artırmak ve insanlar arası bağları güçlendirmek, toplumsal anlayış ve hoşgörünün oluşmasına katkı sağlayacaktır. Dahası toplumlar arası barışın sağlanmasında önemi ihtiyaç olarak görülebilir. Bu sebeple toplumu çatışmaya karşı uyarmak ve birlikte yaşamın önemini vurgulamak amacıyla barış kültürünü insanların zihinlerine eklemek gerekir.

Barış, insanların ortak arzusu ve genel olarak insanlığın en büyük dileğidir. Bu amaç doğrultusunda her alanda hedeflenen bir ideali temsil eder. Barışla ilgili çalışmalar özellikle dünya savaşlarının sebep olduğu felaketlerin tekrarlanmamasını hedefleyen uluslararası örgütler, akademik çevreler ve sivil kuruluşlar tarafından geliştirilen bir alan olmuştur. Diplomasi de buna bağlı olarak çok yönlü bir anlayışa dönüşerek şekillenmiştir. Hükümetler, yumuşak güçlerini artırmak, politikalarına destek bulmak ve toplumları etkilemek amacıyla başta entelektüeller olmak üzere diplomasiyi daha fazla sivil aktörle paylaşma eğilimine girmişlerdir.

Devletler arası ilişkilerde klasik paradigma ve yaklaşımlar; siyasi, ekonomik ve son safhada askeri müdahaleleri devletler arası sorunların çözümü için kullanılan araçlar arasında sayarken günümüzde yeni siyasi yaklaşımlar başka araç ve aktörlerin de kullanıldığı yumuşak güç ve kamu diplomasisi gibi yöntemleri de gündeme taşımışlardır. Böylelikle devletler müzakere kanallarını diplomatların dışındaki araçlarla da yürütmeye çalışmışlardır. Joseph S. Nye (2005: 63) gibi uzmanlar, bir ülkenin diğeri üzerinde etki alanı açabilmek için o ülke halkını kazanması gerektiğini ileri sürmüştür. Bilhassa soğuk savaş sonrası dönemde kamu diplomasisinin önemi artmıştır. Nye’ye göre toplumları etkilemek ve desteğini kazanmak için sinema, müzik, yeme-içme kültürü etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar arasında özellikle müzik kitleye doğrudan ulaşabilmesi ve psikolojik etkileri nedeniyle öne çıkmaktadır.

Barış inşası, çatışmaya ve topluma özgü olarak uyarlanması ve detaylı bir şekilde planlanması gereken dinamik bir süreçtir. Bu süreç, entelektüellerden sivil toplum temsilcilerine kadar geniş bir yelpazede çalışmalar içerir. Bu konuda bazı çalışmalar önemlidir. Alean Al-Krenawi'nin “Building Peace Through Knowledge, The Israeli-Palestinian Case” adlı çalışmada İsraili ve Filistinli gençlere odaklanarak yaptığı inceleme, diyalog yoluyla karşılıklı anlayışın geliştirilebileceğini gösterir. Araştırmanın sonuçları, gençler arasında “öteki” olarak algılanan kişilere karşı tutum değişikliklerine işaret etmektedir (2017: 45). Bu düşünceden hareketle iletişimin güçlendirilmesiyle barış inşasına doğrudan katkı sağlanacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

John Paul Lederach, “The Moral Imagination, The Art And Soul Of Building Peace” adlı çalışmada barış inşasıyla ilgili olarak şunu ifade eder: “Sanatın kendisi gibi, takip edilebilecek tek bir teknik yoktur ve aynı zamanda disiplin olmadan yaratılamaz.” (2005: 71). Barış inşasında kullanılacak farklı yöntemler arasında şüphesiz müzik önemli bir bileşendir. Müzik; insanları birleştirme, iletişimi kolaylaştırma ve farklı kültürler

¹ Daha fazla bilgi için bkz. (Habermas, 2006: 411-426).

arasında köprüler kurma potansiyeline sahip etkili bir araçtır. Hatta çatışma ortamında şiddete karşı toplumsal birlikteliğe vurgu yapan bir eleştiri mekanizması olarak da düşünülebilir. Bununla birlikte müzik, insanları bir araya getirerek “örgütlü bir dayanışma” örneği sunar. Belirtmek gerekir ki barış kültürünü yaymak da kolektif bir paylaşım gerektirir. Başka bir ifadeyle birlikte öğrenilir ve öğretilir. Bu açıdan bakıldığında müzik, aynı zamanda insana rehberlik eden bir anlam taşır. Elbette bu durum müziğin modern çağlarda emperyal ve sömürgeci amaçlar, hatta Nazi Almanya’sı ya da faşist İtalya örneğinde olduğu gibi savaş dönemlerinde kitleyi manipüle etmek üzere kullanılabilirdiği gerçeğini görmemizi engellemez. 19. yüzyılda Avrupa emperyal geleneğinin operada şark imgesini geri kalmış durağan ve edilgen bir biçimde inşa etmesi örneği de müziğin bu rejimler tarafından olumsuz kullanımına bir başka örnektir. Bu örnekler çoğaltılabilirse de bizim yazımızdaki öne çıkardığımız yön müziğin barışa katkısı ve birleştirici rolüdür.²

Sanat Aracılığıyla Barış Kültürünü Yaymak

Şiddetin ortaya çıkmasında etkili olan temel faktörlerden biri, bireyin kendisini bir grup ya da toplulukla özdeşleştirme duygusudur. Bu bağlamda birey, kendisini ait hissettiği grubu dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı koruma amacıyla şiddeti birincil çözüm olarak kullanabilir. Temelde bu durum, bireyin güvenlik endişesinden kaynaklanır ve bu endişenin giderilmesinde şiddet, en uygun yol olarak tercih edilebilir. Bu düşüncenin gelişmesine etki eden unsurlar arasında aidiyet ve milliyetçilik gibi duygular yer alır. Bu gibi duygular kitleleri bir araya getirmenin ötesinde şiddete başvurmada kullanılacak güçlü bir etkiye de sahiptir. Birey, kendisini koruma ihtiyacıyla ait hissettiği gruba şiddet dahil koşulsuz destek sağlamaya hazırdır. Bu bağlamda süreç şu şekilde ilerler: “Aidiyet hissettiğim veya bana “benzeyenleri” savunmaya hazırım; bana benzemeyenleri ise değil.” Bu düşüncenin ardından gelen bir sonraki aşama ise şöyledir: “Sadece bana benzeyenleri savunacağım. Bağ kuramadıklarına karşı ise savunmaya geçeceğim.” (Butler, 2021: 58). Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere birey, kendisini ait hissettiği, özdeş olduğunu düşündüğü grup için şiddete başvurmaya hazırdır. Buna göre çatışmayı engelleyecek sürecin karşılıklı tanıma ile başladığını söyleyebiliriz. Müziğin insanları bir araya getirmedeki becerisi, çatışma ortamındaki toplulukların birbirlerini olduğu gibi tanımalarına fırsat sunar. Aziz Nesin, sanat aracılığıyla insanları tanımanın aynı zamanda insanı sevmeye götüren bir işleve sahip olduğunu şu sözlerle dile getirir:

Sanatın işlevlerinden başlıca biri de insanı insana tanıtmaktır. Dünya insanları sanat yoluyla görüp konuşmadan birbirlerini çok yakından öğrenip tanımış olurlar. Tanımak sevmenin ilk adımıdır. Tanımayınca birbirimizi sevmenin olanağı yoktur. Bir insanı sevmek o insanı iyi ve kötü, olumlu ve olumsuz yanlarıyla tanımak

² Bu konularda özellikle şu çalışmalara bakılabilir: Linda Hutcheon ve Michael Hutcheon (2004). “*Displacement and Anxiety: Empire and Opera*” *Imperialism, Historical and Literary Investigations, 1500-1900*, Ed. Balachandra Rajan-Elizabeth Sauer, Palgrave Macmillan, New York: s. 203-216. ve Karaburun Doğan (2019). Faşizm propagandasında müziğin rolü: Mussolini İtalya’sı örneği, *Folklor/Edebiyat*, 25 (97), 229-249 ve Öykü Özcan (2023). “Nasyonal Sosyalist Parti Dönemi Adolf Hitler’in Propagandalarında Richard Wagner ve Die Meistersinger Von Nürnberg Operası”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 13(2), 95-108. ve Ateş Uslu, (2017). Richard Wagner’in Siyasal Düşünceleri: Modernite Eleştirisi ve Ulusal Sanat Anlayışı, *İstanbul University Journal of Sociology*, 37 (1), 13-44. ve H. R. Stunz, (2007). Hitler und die “Gleichschaltung” der Bayreuther Festspiele. *Ausnahmezustand, Umdeutung und sozialer Wandel einer Kulturinstitution 1933-1934*, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 55(2), 237-268. ve L. E. Moller, (1980). Music in Germany during the Third Reich: The use of music for propaganda. *Music Educators Journal*, 67(3), 40-44.

demektir. Gerçek sevgi insanı salt iyi yanlarıyla değil, gerçekliğiyle sevmektir, her yanıyla. Sanat bizi başkalarına ve başkalarını bize turistik bir yapıt gibi salt güzel ve çekici yanlarımızla değil, güzellik ve çirkinliklerimizle, iyi ve kötülüklerimizle, olumlu ve olumsuzluklarımızla tanıtarak birbirimize bağışlayıcılıkla sevmemize yardım eder (Nesin, 1989: 91).

Toplumlararası çatışmanın giderilmesi uzun soluklu bir süreçtir ve insanların zihinlerine “barış kültürü” bilinçli bir şekilde yerleştirilmelidir. Başka bir ifadeyle bilinçli bir şekilde “barış” hayal edilmeli ve bu hayalin gerçekleşmesi için düşünülmelidir. Ancak belirtmek gerekir ki düşünmek zor bir eylemdir. Düşünme eylemi eleştiriden bağımsız olamayacağına göre, değişimin de önemli bir parçası olarak görülebilir. Fatmagül Berktaş’a göre toplumsal değişimin temel kaynağı politikadır, ancak bu değişimlerin gerçekten özgürleştirici olabilmesi için “düşünceler” ile şekillenmesi gerekir. Berktaş’ın “Düşünme Etiği” adlı çalışmasına göre Hannah Arendt, düşünceden ve zihinsel yargıdan bağımsız herhangi bir umudun aslında yıkıcı etkiler bırakabileceğini ve hakikatle yüzleşmeyen nafile “umut”un topluma zararlı sonuçlar verebileceğini ifade etmektedir. Bu düşünce, Auschwitz deneyimlerini anlatan Polonyalı şair Tadeusz Borowski’den yapılan bir alıntı ile desteklenebilir: “Hiçbir zaman umudun insan üzerinde bu kadar etkili olduğu görülmemiş ve umut, bu kadar kötülüğe neden olmamıştı... Bize umudumuzu yitirmememiz öğretilmişti, işte bu yüzden gaz odasında ölüyoruz” (Berktaş, 2021: 34).

Aslında tüm bu kavramlar birbiri içine girmiştir. Düşünme eylemi, içsel diyalog anlamı taşımaktadır. Kişi, düşünme yoluyla kendisiyle bir iletişim biçimi kurmuş olur. Dahası düşünmek, “vicdan” gibi bir etkiye sahiptir ve ahlaki sonuçlarıyla birlikte hep devam eder. Bu bağlamda düşünmenin aynı zamanda vicdanla ilişkili olarak bir sorumluluğa işaret ettiğini de belirtmek gerekir. Vicdanları harekete geçirecek ve düşünme eylemini başlatacak olan yine toplumun kendisidir. Ancak düşünmeye ve hatta örgütlü bir şekilde harekete geçebilmelerini sağlayacak yardımcı araçlara ihtiyaç olduğu da açıktır. Bu anlamda müzikle düşünmeye teşvik eden projelerin önemi bir kez daha öne çıkmaktadır. Orkestra şefi ve piyanist Daniel Barenboim ile edebiyat eleştirmeni ve yazar Edward Said’in 1999 yılında geliştirdikleri proje, işte bu amaca hizmet etmektedir. Bu iki entelektüel, “Doğu-Batı Divan Orkestrası” ile çatışmaya çözüm olarak müziği seçmişlerdir ve onun aracılığıyla insanları düşünmeye ve sorgulamaya davet ederler. Başka bir ifadeyle Barenboim ve Said, Divan Orkestrasıyla “zihinlere konuk olur”³. Böylece İsrail-Filistin çatışmasının çözümüne Doğu-Batı Divan Orkestrası ile farklı bir bakış açısı getirmeyi ümit ederler.

Müziği yaşamı boyunca hayatından eksik etmeyen ve ileri seviyede piyano çaldığı bilinen Filistinli Edward Said ile İsrail asıllı Daniel Barenboim’i bir araya getiren de yine müziktir. Birlikte yaptıkları uzun sohbetler ve tartışmalar ağırlıklı olarak müzik ve toplumsal meseleleri kapsamaktadır. Bu sebeple Doğu-Batı Divan Orkestrası milliyetçilik ve nefret söylemlerinin dışında gelişen bir dostluğun, sınırların ötesinde düşünen iki entelektüelin ürünü olarak da ifade edilebilir.⁴ Barenboim ve Said, çatışma ortamındaki tarafların her şeyden önce insan oldukları ve anlaşmazlığın giderilmesinde gerek siyasetin gerekse askeri müdahalenin çözüm olamayacağını hatırlatmak amacıyla müziği kullanmayı denerler. Bu sebeple 1999 yılında Johann Wolfgang von Goethe’nin 250. yıldönümü şerefine Avrupa’nın kültür başkenti Weimar’da bir araya gelen ikili, bir arada yaşamın önemini vurgulamak amacıyla ağırlıklı olarak Filistinli ve İsraili müzisyenlerden oluşan orkestrayı bir araya toplayarak atölye

³ Fatmagül Berktaş’ın “Düşünme Etiği” adlı çalışmasında kullandığı ifade.

⁴ Ayrıntılar için bkz. (Daily, Salzburger Festspiele, Nr. 18, 14 August 2009).

çalışmaları düzenler. Projeyi yürütenler Barenboim, Said ve çellist Yo-Yo Ma'dır. Said'e göre Weimar kenti ve Goethe, birlikte yaşamı simgeleyen önemli bir değere sahiptir.

Kültürlerarası İletişimin Artırılmasında Edebî Bir Kılavuz: Doğu-Batı Divanı

Goethe'nin Arapça ve Farsça öğrenerek Kur'an'ı anlamaya yönelik çabası, "West-östlicher Divan" (Doğu-Batı Divanı, 1814-1819) adlı şiir derlemesini oluşturmasına ilham vermiştir. Böylece Avrupa kültürü açısından benzersiz bir çalışma ortaya çıkmış olur. Barenboim ve Said'in "Doğu-Batı Divan Orkestrası" fikri de işte bu esere dayanmaktadır (Said&Barenboim, 2006: 8). Said'in vurguladığı gibi, Goethe'nin sanata bakış açısı sadece kendi benliğine odaklanmak değil, "öteki"ye yapılan bir keşif yolculuğu anlamı taşımaktadır aynı zamanda (2006: 12). Bu düşünceden hareketle kişi, sanat aracılığıyla kendi kimliğini bir kenara bırakarak Said'in ifadesiyle başka kimliklere "yolculuğa" çıkma deneyimini yaşar ve "öteki"yi keşfetmiş olur. Bu görüşü daha iyi anlayabilmek adına Goethe'nin "Doğu-Batı Divanı"nı incelemekte yarar var.

Goethe, bu eserinde Divan formatını benimseyerek, Doğu ve Batı kültürlerinin etkileşimini ve birleşimini ele almıştır. Bununla birlikte Doğu şiirine olan derin hayranlığını ve ilgisini yansıtan özgün şiirlere yer vermiştir. Eser sadece edebî yönüyle önem taşımakla kalmaz, Doğu-Batı kültürlerinin birleşimine dair felsefi düşünceleri öne çıkarmasıyla da dikkat çeker. Bu bakımdan Doğu-Batı Divanı; kültürel, politik ve felsefi açıdan önemli bir yapıttır. Goethe, eserinde Doğu ve Batı arasındaki anlayış ve diyalogun önemini vurgulayarak kültürlerarası etkileşimi ve evrensel insan doğasını keşfetmeye yönelik çabasını şiirsel bir dille yansıtmaktadır. Divan'daki yolculuk, sınırları aşarak okuyucuyu her şeyin bulunduğu bir noktaya yönlendirir; Doğu ve Batı, geçmiş ve günümüz, bireysel ve evrensel, yüce ve sıradan, ciddiyet ve ironi, aşk ve düşünce gibi kavramlar iç içe geçer ve birbirlerine yansır. Goethe, bu eserde kendi içsel yansımaları bulurken aynı zamanda Fars edebiyatının büyük şairi Hafız'a⁵ olan hayranlığını da dile getirmiş olur. Max Richner'in ifadesiyle, "Goethe, Doğu'ya gerçekleştireceği derin yolculuktan habersiz şekilde Hafız'ı okumaya başlar. Hafız'ı okuyan Goethe'nin kalbinde bir uyanış olur ve Hafız'da kendisini, adeta ikizini bulmuş olur. Goethe; Euripides, Shakespeare ve Rousseau'da bulduğunu, bu kez Hafız'da bulur ve geçmişin şairleriyle kardeşlik bağlarını kutlar." (Goethe, 1952: Önsöz).

Barenboim ve Said, tıpkı Goethe gibi Doğu ve Batı'yı birbirinden ayırmazlar ve müzik üzerinden etkileşimin önemine dikkat çekmeye çalışırlar. Goethe'nin Hafız'da bulunduğu kardeşliği Doğu-Batı Divan Orkestrası aracılığıyla yeniden gündeme getirir ve İsrail-Filistin çatışmasına hümanist bir alternatif sunarlar. 1999 yılından beri dünyanın birçok yerinde gerçekleşen konser ve çalıştaylar İsrail ve Filistin anlaşmazlığın giderilmesine, önyargıların kırılmasına ve bütün dünya vatandaşlarının müzik yoluyla hoşgörüyü benimsemelerine gayret eder. Ancak bu iki ülke arasındaki sorunların daha iyi anlaşılması için meseleye tarihsel veriler ışığında bakmak yararlı olacaktır.

⁵ Fars edebiyatının en ünlü şairlerinden Hafız (1315-1390) -gerçek adıyla Hafız-ı Şirazi- gazel türünde şiirler yazmış, aşk, şarap, doğa ve mistisizm gibi temaları işlemiştir. Şiirlerinde tasavvufi bir yaklaşım benimsemiş ve aşkın manevi bir yolculuk olduğunu ifade etmiştir. Goethe ve Hafız, farklı kültürlerle ait olmalarına rağmen, her ikisi de lirik şiirde büyük ustalığa sahip şairlerdir. İkisi de kendi dilleri ve dönemlerinde edebiyatın zirvesine ulaşmışlardır. Goethe, Hafız için "bir başka Voltaire" ifadesini kullanır ve Horatius ile kıyaslar. Onu sofu olmadan dindar olduğu için över. (Özgü, 1952: 102).

İsrail-Filistin Çatışmasının Tarihsel Arka Planı

Ernest Renan, millî kimlikleri kurgusal olarak değerlendirir ve milliyetçilik kavramının inşa edilmiş bir üst kimlik olduğunu savunur. Her ne kadar milliyetçilik hareketleri biricik olduğunu iddia etse de temelde benzerlikler taşır. Bu benzerlikler, bir topluluğun milliyetçilik kültürü etrafında bir araya gelmesine ve devletin meşruiyetini artırmak için kullanılmasına olanak tanır. Milliyetçilik, ortak çıkar düşüncesiyle topluluğu birleştirir ve devletin hükmettiği alanlarda kimlik ve ortak geçmiş vurgusu yapar. Milliyetçiler tarihsel süreçte ayrı bir grup olarak ortaya çıktıklarını ve belli bir toprak parçasıyla özel bağlarının olduğunu kabul ederler. Buna göre Siyonistler İsrail'e, Mısırlılar Mısır'a, İranlılar ise İran'a aittir. Bununla birlikte "ortak çıkar" olarak kabul edilen anlayış, milliyetçileri bir araya getiren ve bu çıkarların korunması yönündeki mücadeleyi yansıtır. Hatta devletin de bu düşünceye sahip çıkıp koruması gerektiği düşünülür. İşte bu yaklaşım milliyetçilik kültürünün temelini oluşturur ve son derece dayanıklı olmasını sağlar. Bu süreçte, askerlik, çalışma grupları, eğitim ve hukuk gibi kurumlar millî kimliğin üretilmesine hizmet eder. Bu sayede milliyetçilik, sadece topluları bir araya getirmekle kalmaz, devletlere meşruiyet kazandırmış olur.⁶

Ortadoğu'da milliyetçiliğin yükselişinde Osmanlı devletinin son döneminde ortaya çıkan reform ve modernleşme hareketlerinin etkileri görülür. Ekonomik, sosyal ve kültürel entegrasyon ile yayılan ilişkilerin temelinde yine onu var eden ilkeler vardır. Bunlar, milliyetçiliğin getirdiği, haklı amacına ulaştırmak için icat edilen gelişmelerdir. Ulusçuluk anlayışının hâkim olduğu bu dönemde Yahudilerin girdiği kimlik arayışı onları aynı zamanda vatan olgusuyla karşı karşıya bırakmıştır. Siyonizm işte böyle bir amacın gerçekleşmesine yönelik ortaya çıkmış milliyetçi bir harekettir. Yirminci yüzyılın başlarına kadar Yahudiler ağırlıklı olarak Filistin dışında yaşıyor olsa da Siyonistler için vatan, atadan kalma "büyük efsane" olarak nitelendirilen Filistin'dir. Bununla birlikte Avrupa'daki Siyonistlerin çoğu için Filistin, "halksız bir toprak" olduğundan "topraksız bir halk" için mükemmel bir tercih olarak kabul edildi.

İlk Siyonistler 1882 yılında Filistin'e göç eder (Aliyot). Bu aynı zamanda Yahudilerin Filistin'e yaptıkları göçün ilk safhasıdır. Theodor Herzl, bu dönemin en önemli savunucusu olarak bilinir ve Siyonist hareketin amacını şu sözlerle ifade eder: "Filistin'de kurulacak bir Yahudi devleti (Judenstaat), Asya'dan gelen barbarlığa karşı koyan bir sınır karakolu ve medeniyet kalesi olacaktır". Bu ifadeler Herzl için sömürgeciliği değil, gurur duydukları bir düşünceyi yansıtmaktadır (Gelvin, 2016: 258). Herzl'in ifadeleri şüphesiz geç emperyalizmin etkilerini içerir. Edward Said'e göre emperyalizmin tüm amacı toprak yönünden gelişmek ve bunun meşrulaştırmasını sağlamaktır. Said, 19. yüzyıl sonraki dönemi "modern bilimsel emperyalizm" olarak niteler. Böyle bir modelin bileşenleri önce felsefi sonra ekonomik ve toprağa dayalı olarak işler (Said, 1982: 138). Belirtmek gerekir ki Filistin milliyetçiliği ancak Siyonizm'den yaklaşık elli yıl sonra bir fenomen olarak ortaya çıkacaktır.

1918 yılında Yahudilerin Filistin'e göçünü kolaylaştıracak olan "Balfour Deklarasyonu" ile İngiltere'nin desteğini alan Siyonistler, Filistinlilerin "Nakba" (felaket) olarak ifade ettikleri 1948'deki sürgün dönemine kadar bölgeye yoğun göçler gerçekleştirir. İlk safha boyunca Siyonistlerin Ortadoğu'daki en önemli politikaları; toprağın fethi ve çalışma hayatının fethi ile ekonomik hayattaki bütün işleri Yahudilerin elde etmesini sağlamaktır. Siyonizm'e göre Yahudilerin tam bağımsızlığı için hayatın her alanında hâkim olmaları son derece önemlidir.

⁶ Daha fazla bilgi için şu çalışmalara bkz. (Anderson, 1993, 2020) ve (Gelner, 2016).

Yahudi göçünün ikinci safhası “Nakba” sonrası dönemi kapsar. 1948’de yaklaşık 720 bin Filistinli bölgeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır. Bu süreçte Arap orduları İsrail devletini yıkmak üzere Filistin’e saldırılar düzenler. Arap-İsrail çatışması olarak adlandırılan bu dönem İsrail ile egemen Arap ülkelerinin çatışmasına dönüşmüştür. Ortadoğu’daki bu savaş bütün dünyanın ilgisini çekmiştir ve bir an önce barışın tesis edilmesi ve ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik beklentileri de yükseltmiştir. 1993 Oslo Antlaşmasına kadar devam eden ikinci safhanın başka bir özelliği de Filistin meselesini odak noktası olmaktan çıkarmış olması ve genel anlamda Arap-İsrail çatışmasına evrilerken memleketlerinden mahrum bırakılan Filistinlilerin çözüm arayışlarına zarar vermesidir. Bu dönem aynı zamanda iki küresel gücü karşı karşıya getirmiştir. ABD ve Sovyetler Birliğinin müdahil olmasıyla iki gücün varoluş mücadelesini izleyen Filistinliler çatışmayı giderecek çözümlerden uzak kalırlar. Buna örnek olarak 1967 ve 1974’deki savaşlar gösterilebilir.

İsrail-Filistin çatışmasının bu ikinci safhasında gerçekleşen başka bir önemli gelişme ise sömürge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıydı. Milli kurtuluş hareketlerinin çoğaldığı bu dönemde Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) doğar. Egemen bir Filistin devletinin kurulmasına yönelik çalışan FKÖ gerçek amacına ulaşmasa da Filistin meselesini sürekli gündemde tutarak İsrail-Filistin anlaşmazlığının unutulmasına engel oldu. 1967’ye kadar sürgün edilen Filistinlilerin çoğu mülteci statüsünde Batı Şeria ve Gazze’ye komşu ülkelere yerleştirildi.⁷

Bir dönüm noktası olan 1967’deki savaşın ardından İsrail Kudüs’ü başkent ilan eder. Savaşın giderilmesinde “toprak karşılığı barış” formülüyle çözüm öneren İsrail hükümetine karşı Yaser Arafat liderliğindeki Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), Filistinlilerin kurtuluşu için Arap ülkelere güvenemeyecekleri ve çözümü kendilerinin sağlamaları gerektiğine inanırlar. FKÖ’nün çalışmaları neticesinde Arap devletleri ve Birleşmiş Milletler genel kurulu 1974’te kendilerini Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak kabul eder.⁸ Diğer yandan Humphrey Walz’ın çalışmasında da görüleceği gibi, bir yıl sonra 1975 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu “Siyonizm’in bir çeşit ırkçılık ve ırk ayırımı” olduğunu kabul eder. Karar, 32 ülkenin çekimser olduğu 35’e karşı 72 ülkenin desteğiyle alınır (Walz, 1982: 17). Belirtmek gerekir ki 1967’den 1993 yılına kadar toprak karşılığı barış formülü çatışmanın çözümünde başat rol oynamıştır. Soğuk savaşın bitmesiyle Filistin meselesinde de yeni bir dönem anlaşmazlığın üçüncü safhası olan 1993’deki Oslo Anlaşmalarıyla başlamış olur.

Norveç’in Oslo kentinde bir araya gelen İsraililer ve Filistinliler Oslo Anlaşmalarını imzalar. Bu gelişmeyle dünyaya önemli bir mesaj verilir. 1948’den beri devam eden bu çatışma Arap-İsrail sorunu olarak görülürken, meselenin İsrail ve Filistinliler arasındaki bir anlaşmazlık olduğu duyurulur. Ancak bunun dışında ne yazık ki çatışmayı giderecek çözümler bulunamaz ve müzakereler başarısızlıkla sonuçlanır. Devamında şiddet olayları da yaşanır. İkinci Oslo anlaşması ise bir dizi karşılıklı mektuplaşmalar ile Filistinlilerin daha somut adımlar attığı önerilerden oluşmaktadır. Buna göre Filistinliler kendi bölgelerinde bir Filistin yönetimi kurmak istediklerini belirtir. Mektuplarda FKÖ İsrail’i ve İsrail de ilk kez FKÖ tarafından temsil edilen bir Filistin Devletini tanımıştır. Bu mektuplar iki taraf açısından da önemlidir. Filistinlilere göre karşılıklı tanınma, aynı zamanda Batı-Şeria ve Gazze şeridinde bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasına olanak tanyacaktır. İsraililere göre ise Filistinlilerin onları tanınması demek, 1948 savaşından bu yana İsrailin ele geçirdiği toprakları müzakere konusu olmaktan kurtarmak demektir (Pappe, 2007: 344-352).

⁷ Bu konuda ayrıca İsrail-Filistin çatışmasının tarihsel boyutuyla ilgili bkz. (Armaoğlu, 2020, Black, 2017 ve Pappe, 2007).

⁸ Filistin Kurtuluş Örgütü ve Arafat’ın tarihî konumlarına dair bir başka çalışma hakkında bkz. (Pappe, 2007).

Çatışan Tarafları Müzikle Birleştirmek

İsrail-Filistin çatışması, siyasi ve askeri boyutlarıyla sınırlı kalmayıp, toplum ve kültür düzeyinde de etkisini göstermiştir. Şairler ve müzisyenler, eserleriyle bu dava üzerinde etkili olmuşlardır. Filistinli şair Mahmut Derviş ve benzerleri, mısralarında Filistin halkının özgürlüğünü savunmuş; büyük besteci Assi Rahbani ve takipçileri ise özgürlük ruhunu melodilerle kitleleşirmişlerdir (Turan, 2022: 382-384). İsrail tarafında da aynı durum geçerlidir. Drama ve film endüstrisi, bu anlaşmazlığı konu edinerek davanın bir parçası haline gelmiştir. Oslo süreci, 1990'lı yıllarda dünyayı barışın tesis edilmesi yönünde umutlandırırken, Filistinli entelektüel Edward Said ve Yahudi kökenli Daniel Barenboim liderliğindeki girişimler, müzik aracılığıyla toplumları bir araya getirme çabasına odaklanmıştır. Doğu-Batı Divan Orkestrası, İsraili ve Filistinli müzisyenleri bir araya getirerek barış kültürünün yayılmasında müziğin etkili olabileceği mesajını dünyaya iletmeye çalıştığı görülür.

Freud'a göre sanat, gerçeklikten kaçış anlamı taşımadığı gibi, daha büyük bir gerçeklik yaratmaktadır.⁹ Bu gerçekliği yaratmada müziğin rolü ayrıca önemlidir. Müzik sadece rahatlamak veya eğlenmek için yapılan bir eylem değildir. Aynı zamanda kültürün anlaşılmasında ve toplumsal birlikteliği sağlamada özel bir görev de üstlenmiş olur. Nitekim Doğu-Batı Divan Orkestrası da sadece müzik yapmakla kalmaz, müzik üzerinden İsrail-Filistin çatışmasına bir sorgulama yapma imkânı da sağlamış olur. Çatışma ortamındaki insanların müzik yoluyla nasıl iletişim kurabildiklerini, dahası konuşmadan anlaşabildiklerini göstermiş olur. Dolayısıyla müzik; ideoloji, inanç veya popülist siyasetin neden olduğu anlaşmazlıklara rağmen "bir arada yaşam"ın mümkün olabileceği gerçeğini sunan son derece önemli bir araçtır. Bu da müziğin özündeki doğal iletişimden kaynaklanır. Yani monologdan uzak, diyaloga dayalı olarak gelişen yapısıyla ilgilidir denilebilir.

Toplulukla yapılan müzik, çoğulcu bir toplumsala işaret eder. Yani farklılıklara rağmen uyum içinde yaşayan bir toplum örneği. Başka bir ifadeyle, bir Filistinli ile İsrailinin uyum içerisinde aynı müzik eserini çalabilmesi gibi. Bu düşüncedeki en önemli temel orkestranın eşitliğe dayalı bir yapısının olmasıdır. Doğu-Batı Divan Orkestrasında da görüleceği gibi orkestradaki bütün üyeler çalınan eserlerin başarılı olması için her bir üyenin hatasız çalmasını arzu eder. Buna göre bireysel başarı aynı zamanda topluluğun başarısına yansiyacaktır. Böylelikle çatışmaya sebep olan tüm farklılıklar bir kenara bırakılıp, müzik eserine odaklanan ve ortak bir paydada buluşan bireylerin çabasına şahitlik ederiz. Barenboim'e göre "Bir orkestrada herkes eşittir ve Divan Orkestrası'nın dışında hiçbir yerde bir Filistinliyle İsrailinin eşit olduğunu göremezsiniz."¹⁰ Barenboim orkestradaki eşitlik konusuyla ilgili ayrıca şu sözleri ekler: "Eşit haklar, eşit sorumluluklar; bir orkestrada herkesin yaşadığı ortak duygular bunlar. Bizim orkestranın farkıysa bir Filistinli veya İsraili müzisyen solo çaldığında diğer herkesin pür dikkat dinlediği ve bu solonun sorunsuz tamamlanmasını istediği tek yerdir. Bölgede (Ortadoğu'da) böyle bir şeye rastlayamazsınız."¹¹ Divan Orkestrasının üyeleri müzik aracılığıyla dayanışmanın önemini anlamak için bir fırsat bulmuş olur. "Öteki"yle olan bir dayanışmadır bu aynı zamanda. Daniel Barenboim orkestradaki üyelerin dayanışmaya dair yaşadıkları tecrübeleri şu sözlerle ifade eder:

⁹ Al Jazeera English. (2013, 02 Şubat). Daniel Barenboim A musical path to peace. Erişim Tarihi: 04 Aralık 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=mWdDOobONqg>

¹⁰ The Wall Street Journal. (2013, 25 Ocak). Inside Barenboim's West-Eastern Divan Orchestra. Erişim Tarihi: 03 Aralık 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=CEEfjddzCPI>

¹¹ DW Classical Music. (2021, 30 Eylül). Daniel Barenboim and the West-Eastern Divan Orchestra: Music that crosses divides. Erişim Tarihi: 03 Aralık 2022, https://www.youtube.com/watch?v=__vqx4yfo1M

1967 yılından itibaren Filistin'in tamamı işgal altında. Bunca zamandır hiçbir şey değişmedi. Bu orkestra fikri “öteki”yle buluşmaya hazır gençler için bir vaha (çölde sulak yer) anlamı taşımaktadır. Sahip oldukları ortak özellikleri, yani müziği nasıl geliştirebilecekleri üzerinde düşündüler. Örneğin Brahms'dan bir senfoni çalarken obua ve klarnet ile bir solo gelir. Klarneti İsraili müzisyen çalıyordu obuayı ise bir Filistinli müzisyen. İşte o an orkestradaki herkes bu icraların başarılı olmasını diler. Böyle bir dayanışmayı orkestra dışında ne yazık ki göremiyoruz.¹²

1999 yılından beri çalışmalarını sürdüren Divan Orkestrası, her yıl topluluğa katılan yeni üyelerle yoluna devam etmektedir. Orkestranın amacı ve varlığı bellidir. Doğrudan barışı sağlayamayacak olsa bile, çatışmanın anlaşılmasında, hatta barış inşa sürecinde Ortadoğu'daki anlaşmazlıkların giderilmesinde farkındalık yaratabileceği düşünülmektedir. Ancak en önemlisi topluluğa katılan geleceğin entelektüellerini hazırlayan bir okul olarak da görülebilir. Müziğin eğitici rolünü kavrayan elbette sadece Edward Said ve Daniel Barenboim değildi. Venezuelalı gençleri sokaktaki şiddetten korumaya çalışan “El Sistema”nın kurucusu ekonomist ve amatör müzisyen Jose Antonio Abreu şöyle der: “Müzik insanların yaşamlarını değiştirmek için en etkili, en kestirme yoldur. Bir insan değiştiği zaman ailesi değişir. Ailesinin değişmesi demek o mahallenin değişmesi demektir. Kısacası müzik, dünyayı değiştirmenin en etkili yoludur” (Mansur, 2013: 5). Abreu'nun kurduğu orkestra, yüzbinlerce genç insanı tehlikeden ve uyuşturucudan uzak tutmayı başarmıştır.

Abreu'nun çalışmasında olduğu gibi, Said ve Barenboim'in Divan Orkestrası da Ortadoğu'daki gençlere çatışma ortamından uzak, müzik yoluyla elde edilen daha iyi bir gelecek için fırsat sunmaktadır. Orkestrayı önemli kılan diğer bir husus, müziğin yanı sıra gerçekleşen çalıştaylarla karşıt fikirleri dinlemek ve bir tartışma kültürünün oluşturulmasını sağlamaktır. Böylece orkestradaki müzisyenler sadece Beethoven veya Mozart çalmakla kalmaz, müzik yoluyla elde edilen dinleme alışkanlığının pratiğini tartışma alanına da taşımış olur. Zıt fikirleri dinleyerek empati yapma yeteneğini geliştirmiş olur. Çalışmaya katılan üyeler bu sayede çatışmanın tıpkı müzikte olduğu gibi iletişim yoluyla giderilebileceği düşüncesi yer etmeye başlar. Şiddet yerine entelektüel bir yaklaşım ile meselelerin çözümü için düşünmenin ve birlikte hareket etmenin önemi daha da anlaşılabilir olur.

Barenboim, orkestrayla ilgili yapılan, özellikle politikacılardan gelen birçok eleştiriye rağmen orkestranın önemini vurgulamaya devam eder. Gazeteci Nick Clark, konuyla ilgili şu soruyu sorar: “Geçmişte şu ifadeleri kullandınız: Politikayla ilgili olmayan insanların çıkarılması gereken en önemli ders; “insanlar arası köprülerin kurulmasında politikacılardan/hükümetlerden bağımsız olarak öncülük edilmesi gerektiğidir. Siz bunu müzikle oluşturmaya çalışıyorsunuz ancak birçok kişi bunu “safça” bulmakta.” Barenboim, Clark'ın sözlerine şöyle cevap verir:

Daha iyi bir fikriniz var mı? İsrail Filistin çatışmasına baktığınızda altmış beş yıl boyunca gerek askerî gerekse siyasi eylemler hiçbir sonuç getirmedi. Bir suçlu aramak yerine başka yollar denemelisiniz. Bu bağlamda Doğu-Batı Divan Orkestrası'nın İsraililerin ifade ettiği gibi bir normalleştirme görevinin olmadığını belirtelim. Divan, gerçeği kabul etmekle ilgilidir. Burada kurban olarak ifade edebileceğimiz iki halk var;

¹² a.g.e. (Erişim tarihi: 03.12.2022).

İsrailliler ve Filistinliler. Her iki halkın da bölgedeki topraklarda eşit haklara sahip olduğu bilinmelidir. Siyasetin alacağı kararlar bölgeye hiçbir fayda sağlamayacaktır. Mesele politik bir sorun olmaktan ziyade insanî bir sorundur. Ufak bir toprak parçasında eşit haklara sahip olduğunu düşünen insanların sorunu. Divan Orkestrası'nda ise eşit haklara dayalı bir düzen görüyoruz. İster Arap olsun ister İsrailli, herkes bütünü bir parçası olmak için gayret gösteriyor. Ancak bölgeye (Ortadoğu'ya) baktığımızda böyle bir eşitlik anlayışının olmadığı ortadadır.¹³

Sanatla insanların fikirlerine etki edilebileceğini düşünenler arasında Herber Read de vardır. Read'e göre sanat: "Bir hayalle başlayıp gerçekle biter" (Read, 2018: 114). Sanatçı ise: "Görünmez rüyalara görünür formlar verir". (2018: 124). Tolstoy, sanatı insanlığı mükemmelliğe götüren bir ilerleme anlamı olarak ifade eder. Dahası insan duygularının evrimine katkıda bulunduğunu söyler (Carey, 2020: 156). Barenboim'de Divan Orkestrasıyla daha iyi ve gerekli duyguların gündeme gelmesini sağlamaya çalışır. Rachel Beckles Willson'un "The Parallax Worlds of the West-Eastern Divan Orchestra" adlı makalesinde de belirttiği gibi Divan Orkestrası Barenboim'e göre bir "ütöfik cumhuriyet"tir (Willson, 2009: 332). Değişimin mümkün olduğuna inanmanızı sağlayan bir fikirdir.

Divan Orkestrasının Gazze'de verdiği konser sonrası bir seyircinin Barenboim'e söyledikleri bu düşünceyi destekler niteliktedir. Konser sonrası seyirci şu sözleri söyler: "İnsanlar Gazze'yi unuttular. Bizleri hatırlayan az sayıda insanlar ise bize ilaç ve gıda yardımında bulundular. Bütün bunlar için şükran duyuyoruz. Ancak aynı şeyler (ilaç ve gıda yardımı) hayvanlar için de yapılır. Sizin buraya gelişinizle birlikte tekrar insan olduğumuzu hatırladık."¹⁴ Bu sözler aynı zamanda savaşın yıkıcı etkilerini de gözler önüne sermekte. İnsanın hümanist duygulardan uzak kendine yabancılaştığı bir etkinin yansıması olarak görülebilir. Lübnan iç savaşı (1975-1989) sırasında o trajediye tümüyle tanıklık eden eğitimci ve yazar Wadad Makdisi Cortas'ın "her geçen gün hayvanlaşıyorduk" şeklindeki ifadesi Beyrut'ta bir arada yaşama kültürünün yok oluşuna ve insanların acımasızlığına dair bir isyandır.¹⁵

Lübnan'da şiddetin hüküm sürdüğü bir dönemde, insanların duygusal bağlarını kaybettikleri ve karşılarında tamamen düşman olarak gördükleri bir ortamda, Lübnanlıların bir araya gelerek ortak bir değer etrafında birleşmeleri önemlidir. Bu ortak değer, Arap müziğinin efsanevi ismi Feyruz ve Rahbani kardeşlerin müziği olarak bilinen "Balbaak'ın yedinci sütunu"dur. Feyruz'un müziği, sadece Lübnan'ın trajedisini değil, Filistin meselesini de simgeler. Özellikle Kudüs üzerine yaptığı eserlerde, bu şehrin sadece Arap-İslam kimliğinin değil, diğer inançların da merkezi olduğuna vurgu yapar. Kudüs hakkındaki eserlerinin ve konserlerinin gördüğü ilgi, onu "barışın sesi" haline getirir. Feyruz ve Rahbani iş birliğinin bireysel başarıları, birçok müzisyene, topluluğa ve şaire ilham vermiştir. Tüm bu girişimlerin bölge halkına, yaşadıkları zorluklar karşısında direniş pratiklerini geliştirebilecekleri bir motivasyon sağladığı söylenebilir. Bu örnekten yola çıkarak müziğin, insanlara umut verdiği ve ortak bir kültürel mirasın paylaşılması yoluyla topluluklar arasında bağlar kurulmasına katkıda bulunduğu açık bir şekilde görülmektedir.

¹³ Al Jazeera English. (2013, 02 Şubat). Daniel Barenboim A musical path to peace. Erişim Tarihi: 04 Aralık 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=mWdDOobONqg>

¹⁴ a.g.e. (Erişim tarihi: 04.12.2022).

¹⁵ Daha fazla bilgi için bkz. (Cortas, 2010).

Nitekim Divan Orkestrası'nın Ramallah konseri de böyle bir düşünceyi temsil eder. Dünya çapında ses getirmiş bu konser, Filistin meselesini tekrar gündeme getirir. 2005 yılındaki bu konserin kolay bir şekilde gerçekleştiği söylenemez. 2003-2011 yılları arasında Divan Orkestrası'nın üyelerinden İsraili kemancı Daniel Cohen, unutulmaz Ramallah Konserindeki deneyimlerini Elena Cheah'a anlatır. Cheah (2009), orkestranın eski bir üyesidir ve Doğu-Batı Divan Orkestrasının yapısını "Beyond Borders" adlı kitabında ele alır. Cohen'e göre Ramallah turu oldukça zorlayıcı geçmiştir. Barenboim, genç müzisyenleri Ramallah'a gitmeye iknâ etmek için çok çaba sarf eder. Savaş sebebiyle müzisyenler Ramallah'a gitmeye pek istekli değildir. Hepsinde endişe ve güvensizlik duygusu hâkimdir. İknâ olup gitmeye karar verdiklerinde ise grubu ikiye bölmek zorunda kalırlar. Grup üyeleri kimlikleri nedeniyle Ramallah'a gidiş yolunda ayrılmak zorunda bırakılırlar. İsraili ve İspanyol müzisyenler Tel Aviv'den Ramallah'a geçerken, Arap müzisyenler önce Amman'a, oradan da Ürdün tarafından Batı Şeria'ya girerler. Cohen'e göre gezinin kendisi o kadar dramatik değildir, ancak grubu ayırmak onlar üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Birlikte müzik yaptıklarından beri ilk defa ayrılmak zorunda kalan grup üyeleri, kısa bir süre için de olsa birbirlerini özleyordular. Buna sebep olan duygu ise "ortak bir kimlik" yaratmış olmalarıdır.

Ramallah'taki konser, bütün dünyaya iletilmiş bir mesaj olarak düşünülebilir. Filistin meselesini görmezden gelen taraflı tarafsız birçok insanın ilgisini çekmiştir. Konser ile Barenboim'in amacına ulaştığı söylenebilir. Ancak belirtmek gerekir ki 2005 yılındaki Ramallah konserinden bu yana çatışmanın giderilmesi sağlanamamış, İsrail ile Filistin arasında şiddetin yoğunlaştığı anlar olmuştur. Filistinliler özgürlük ve eşitlik konusunda mağduriyetlerini dile getirmeye devam ederken, İsraililer güvenlik kaygısıyla yaşamaya devam etmektedir. Böyle bir ortamda barışın kendiliğinden gelmesi beklenemez. Başta diplomasi ile sağlanacak iletişim yollarının geliştirilmesi bir yana, Doğu-Batı Divan Orkestrası gibi sanatsal projelerle şiddeti ve çatışmayı sorgulamak son derece önemlidir. Hatta barışın tesisinde, daha da önemlisi barış kültürünün yayılmasında müziğin başat rol oynadığı etkinlikleri çoğaltmak sadece Barenboim ve Said gibi entelektüellerin değil, barış isteyen tüm dünya vatandaşlarının görevi olmalıdır. "Knowledge is the Beginning" belgeselinde Mustafa Barghouthi'nin dediği gibi, "farkındalık başlangıçtır." Dolayısıyla toplumsal değişime, barışın sağlanmasına buradan başlanabilir. Şiddetin son bulmasına yönelik Judith Butler'in sözleri oldukça önemlidir: "Şiddet toplumsal dünyamızı teşkil eden şeye, karşılıklı bağımlılığa olan bir saldırdır. Bu anlamda "öteki" olana yönelik şiddet, aslında kendine yönelik şiddettir." (Butler, 2021: 33).

SONUÇ

Müziğin birleştirici gücü ve eşitliğe dayalı bir toplumun oluşmasındaki rolü, Edward Said ve Daniel Barenboim'in özelinde İsrail-Filistin çatışmasına yeni bir bakış açısı sunmak için ortaya koydukları Doğu-Batı Divan Orkestrası, sadece Ortadoğu için değil, tüm dünya için "bir arada yaşam"ın mümkün olabileceğini gösteren bir anlam ifade etmektedir. Barenboim orkestranın amacını şu sözlerle özetler: "İsrail-Filistin çatışmasına ancak; hümanizm, adalet ve eşitlik temelinde, silahlı güç ve işgal olmaksızın çözüm bulunabilir. Bunun dışında yapılabilecek herhangi bir analiz veya ahlaki denklem, bu temel anlayışa göre dayandırılmalıdır."¹⁶ Barenboim bu sözlerin devamında, insanlığın evrensel olduğunu ve bu gerçeği her iki tarafın da kabul etmesi gerektiğini, bunun "tek yol" olduğunu belirtir. Ona göre çözüm: "Filistinliler umudu, yani adaleti hissettiklerinde İsraililer de

¹⁶ Ulrich Seidler. (2023, 14 Şubat). Daniel Barenboim zum Krieg in Israel: Leiden Unschuldiger Unerträglich-egal auf welcher Seite. Erişim tarihi: 06 Kasım 2023, <https://www.berliner-zeitung.de/news/daniel-barenboim-das-leiden-unschuldiger-auf-egal-welcher-seite-ist-unertraeglich-li.2149221>

güvende olacak. Ancak bunun sağlanması “düşmanların” insan olarak kabul edildiği, acıları ve yaşadıkları zorluklarla empati kurmaya çalıştıklarında mümkün olacaktır.”¹⁷ Said ise orkestranın amacı ve varlığını “The End of the Peace Process: Oslo and After” adlı çalışmasında ifade ettiği gibi, “savaş alanını sokaklardan zihinlere taşımak” olarak aktarır. (Brennan, 2021).

Said’e göre Filistin Meselesi bir kördüğümüne dönüşmüştür. Anlaşmazlığın giderilmesi basit bir doğruya karşı doğru teziyle mümkün olamayacaktır. Filistinlileri topraklarından sürmek ve İsrail’in belirlediği alanlarda yaşamaya zorlamak çözümden uzak neticelerin oluşmasına devam edecektir. Diğer yandan İsraililerin eski Filistin’den, yani şimdiki İsrail’den çekilmelerini beklemek, hatta Filistinliler gibi mülteci statüsüne düşmelerine izin vermek, aynı şekilde ahlaki olmayacaktır (Said, 2020: 204). Said, özellikle 1970’lerden itibaren ağırlık verdiği İsrail-Filistin çatışmasının çözümünde siyasetin gerekliliğine inanır, ancak alternatif yollara ihtiyaç olduğunu da Doğu-Batı Divan Orkestrasıyla anlatmaya çalışır. Bu sebeple yazıları ve çeşitli konferanslarda ifade ettiği görüşlerinin yanı sıra çok sevdiği müzik ile barışa çağrı yapmış olur.

Kültürel farklılıklara rağmen “öteki”yi anlamak, daha duyarlı ve hoşgörülü olmayı gerektirir. Bu vesileyle dinlemenin önemini tekrar etmekte fayda var. Müziğin sağladığı dinleme alışkanlığı, tartışma kültürünün de ihtiyaç duyduğu bir gerekliliktir. Doğu-Batı Divan Orkestrasıyla müzisyenler, müzik ile edinilen dinleme kültürünü, çalıştaylardaki tartışmalarda da deneyimlemiş olurlar. Divan Orkestrası bu yönüyle, insanları bir araya getiren kültürel bir köprü olmanın yanı sıra, çatışmayı gidermede sorumluluk almaya çağrı yapan “politik” bir hareket olarak da görülebilir.

Zygmunt Bauman (2022) şöyle der: “Modernleşme süreciyle birlikte görünür biçimdeki katı-kötülüğün yerini akışkan-kötülüğe bırakmış olması şiddetli bireyselleşme, insanlar arası kopukluk, kuralsızlaştırılmış bir sosyal alanın da oluşmasına neden olmuştur.” Bauman’ın ifade ettiği insanlar arası kopukluk ve yabancılaşmayı çözümlen yollarını aramak özellikle içinde yaşadığımız dijital çağda daha da önemli hale gelmiştir. Bu anlamda birlikte yaşamın, dayanışmanın önemine vurgu yapan sosyal etkinliklerin önemi açık bir şekilde görülmektedir. Doğu-Batı Divan Orkestrası da toplumu bu doğrultuda uyarmaya çalışır. Barenboim ve Said ise eleştirel bir yaklaşımla “barış kültürü”nü yaymaya çalışan kültürel arabulucular olarak görev yaparlar. Geniş kitlelerin saygısını kazanmış entelektüeller aracılığıyla, müziğin sadece İsrail-Filistin çatışmasında değil insanlar arası anlaşmazlığın olduğu her yerde bir etkileşim biçimi olarak kullanılabileceği bir gerçektir.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Al-Krenawi, A. (2017). *Building Peace Through Knowledge, The Israeli-Palestinian Case*, Switzerland: Springer International Publishing.
- Anderson, B. (1993). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması (çev. İskender Savaşır)*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Butler, J. (2021). *Şiddetsizliğin Gücü (çev. Başak Ertür)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman Z. & Donskis, L. (2022). *Akışkan Kötülük (çev. Akın Emre Pilgir)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

¹⁷ a.g.e. (Erişim tarihi: 06.11.2023).

- Berktaş, F. (2021). *Düşünme Etiği*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Brennan, T. (2021). *Aklımdaki Diyarlar, Edward Said'in Hayatı (çev. Aydın Çavdar)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Carey, J. (2020). *Sanat Neye Yarar (çev. Orhan Düz)*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Cheah, E. (2009). *An Orchestra Beyond Borders*, London: Versabooks.
- Cortas, W. M. (2010). *O sevdiğim Dünya, Bir Arap Kadınının Hikâyesi (çev. Gamze Varım)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Daily, Salzburger Festspiele. (2009). *West-Eastern Divan Orchestra Jubiläum Einer Freundschaft*, Nr. 18.
- Gelner, E. (2016). *Milliyetçiliğe Bakmak (çev. Nalan Soyarık)*. İletişim Yayınları, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gelvin, J. L. (2016). *Modern Ortadoğu Tarihi (çev. Güneş Ayas)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Goethe, J. W. (1952). *West-Östlicher Divan*, Zürich: Manesse Verlag.
- Hobsbawm, E. (2020). *Milletler ve Milliyetçilik (çev. Osman Akinhay)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lederach, J. P. (2005). *The Moral İmagination, The Art and Soul of Building Peace*, New York: Oxford University Press.
- Mansur, C. (2013). *Müzik, İnsan ve Barış*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Nesin, A. (1989). *İnsanlar Konuşa Konuşa*, İstanbul: Adem Yayınları.
- Nye, J. S. (2005). *Yumuşak Güç (çev. Rayhan İnan Aydın)*. Ankara: Elips Yayınları.
- Özgü, M. (1952). *Goethe ve Hafız*, Ankara: Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 1, sayı: 4
- Pappe, I. (2007). *Modern Filistin Tarihi (çev. Nuri Plümer)*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Read, H. (2018). *Sanat ve Toplum (çev. Elif Kök)*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Said, E. (1982). *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 511.
- Said, E. (2020). *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri (çev. Çağdaş Dedeoğlu)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Said, E. & Barenboim, D. (2006). *Paralellikler ve Paradokslar (çev. Osman Akinhay)*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Turan, N. S. (2022). *Portede Saklı Tarih*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Walz, L. H. (1982). *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 511.
- Willson, R. B. (2009). The Parallax Worlds of the West-Eastern Divan Orchestra. *Journal of the Royal Musical Association*. Vol. 134, s. 319-347.
- Habermas, J. (2006). "Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension", *Communication Theory*, N. 16, ss. 411-426.
- Hutcheon, L. & Hutcheon, M. (2004). "Displacement and Anxiety: Empire and Opera", *Imperialism, Historical and Literary, Investigations, 1500-1900*, Ed. Balachandra Rajan-Elizabeth Sauer, Palgrave Macmillan, New York: 2004, s. 203-216.

- Doğan, K. (2019). Faşizm Propagandasında Müziğin Rolü: Mussolini İtalya'sı Örneği, *Folklor/Edebiyat*, 25 (97), 229-249.
- Özcan, Ö. (2023). "Nasyonal Sosyalist Parti Dönemi Adolf Hitler'in Propagandalarında Richard Wagner ve Die Meistersinger Von Nürnberg Operası", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 13(2), 95-108.
- Uslu, A. (2017). Richard Wagner'in Siyasal Düşünceleri: Modernite Eleştirisi ve Ulusal Sanat Anlayışı, *İstanbul University Journal of Sociology*, 37 (1), 13-44.
- Stunz, H. R. (2007). Hitler und die "Gleichschaltung" der Bayreuther Festspiele. Ausnahmezustand, Umdeutung und sozialer Wandel einer Kulturinstitution 1933–1934, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 55(2), 237-268.
- Moller, L. E. (1980). Music in Germany During the Third Reich: The Use of Music for Propaganda. *Music Educators Journal*, 67(3), 40-44.
- <https://www.youtube.com/watch?v=mWdDOobONqg> (Erişim tarihi: 04.12.2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=CEEfjddzCPI> (Erişim tarihi: 03.12.2022)
- https://www.youtube.com/watch?v=__vqx4yfo1M (Erişim tarihi: 03.12.2022)
- <https://www.berliner-zeitung.de/news/daniel-barenboim-das-leiden-unschuldiger-auf-egal-welcher-seite-ist-unertraeglich-li.2149221> (Erişim tarihi: 06.11.2023)